ΕΠΕΚΕΙΝΑ ψ.
Ψυχαναλυτική Πράξη www.epekeina.gr

Ο ναρκισσισμός κατά Lacan : το στάδιο του καθρέφτη.

ΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΡΕΦΤΗ (μεταξύ 6 και 18 μηνών). ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΈΝΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΘΥΜΙΑΣ .

Σάββας Μπακιρτζόγλου, ψυχολόγος-ψυχαναλυτής.

Η σύλληψη του σταδίου του καθρέφτη από τον Lacan χρονολογείται από το 1936. Θεώρησε τη σημασία του τόσο μεγάλη που επανήλθε το 1949. Θεωρεί και αυτός, όπως όλοι οι προηγούμενοι ψυχαναλυτές, την ηλικία από τους ***έξι*** *ως τους* ***οχτώ μήνες*** αποφασιστικής σημασίας για την δόμηση και λειτουργία του Εγώ. Κατά τον Lacan το βρέφος βγαίνει από το ναρκισσισμό του έτσι ώστε να μπορέσει *ν'αποτυπώσει την εικόνα του στον εξωτερικό κόσμο* της πραγματικότητας. *Είναι παράφορο πάθος του ανθρώπου στο να* ***αποτυπώσει*** *την* ***εικόνα*** *του στην πραγματικότητα.*

Κατά τον Lacan ο **πρωτογενής *ναρκισσισμός*** ως εξελικτικό στάδιο της βρεφικής ηλικίας, σηματοδοτείται τη στιγμή κατά την οποία το βρέφος θα μπορέσει να συλλάβει την εικόνα, τη μορφή του, στον καθρέφτη. Η έρευνα έδειξε ότι το μωρό των *έξι μηνών* διαφέρει από τον χιμπατζή της ίδιας ηλικίας στο μέτρο κατά το οποίο το βρέφος *σαγηνεύεται* από την αντανάκλαση του στον καθρέφτη και θριαμβευτικά την υιοθετεί ως *δική του εικόνα* ενώ ο χιμπατζής καταλαβαίνει γρήγορα ότι η εικόνα είναι απατηλή και χάνει το ενδιαφέρον του γι'αυτήν. Το μωρό των *έξι μηνών* δε διαθέτει ακόμα συντονισμό, δεν έχει ακόμα έλεγχο τονικό και μυϊκό του ίδιου του σώματος του, δεν το αντιλαμβάνεται ως μια ενότητα. Ωστόσο έχει ένα αρκετά ανεπτυγμένο *οπτικό σύστημα* έτσι ώστε να μπορεί ν'αναγνωρίσει τον εαυτό του στον καθρέφτη, βλέπει την εικόνα του ως όλον. Πρόκειται για ένα μοντέλο ενότητας. Το μωρό ***ταυτίζεται με την μορφή του*** (είναι μια αντανάκλαση), καθηλώνεται σε μια εικόνα **αποκτώντας ερωτική σχέση μαζί της**: *«αυτό το μικρό παιδί είμαι εγώ …. φλέγομαι από έρωτα για εμένα το ίδιο»,* αποτέλεσμα της κατοπτρικής αντανάκλασης της μορφής του. *Είναι εδώ , μέσα απ'αυτήν τη λιβιδινική ενέργεια που ξεκινάει η* ***δόμηση*** *του Εγώ του.*

Ας σημειωθεί ότι οι Lacan και Dolto (γαλλίδα παιδοψυχίατρος και ψυχαναλύτρια), ομιλούν για την ύπαρξη ενός **πρωτογενούς ναρκισσισμού** προγενέστερου του σταδίου του καθρέφτη. Υποστηρίζουν δηλαδή ότι, μολονότι το βρέφος στα πολύ πρώτα βήματα του ζει σ'έναν κόσμο φαντασιακό, χαοτικό, κατακερματισμένο , εντούτοις σε κάποιο βαθμό , τα πράγματα συνδέονται .

Εν κατακλείδι, Ο Lacan θεωρεί τη συμπεριφορά του παιδιού μπροστά στον καθρέφτη μοναδικό χαρακτηριστικό του *ανθρώπινου είδους*. Τονίζει ότι η εικόνα που αντανακλά ο καθρέφτης έχει και κινητική ιδιότητα και με αυτά τα χαρακτηριστικά της (η εικόνα)

συμβολίζει την ***ψυχική μονιμότητα*** του ***εγώ*.** Το στάδιο αυτό είναι μια συμβολική μήτρα του εγώ, αποτελεί **πρωταρχική εικόνα** πριν από την αντικειμενοποίησή του. Η λειτουργία του σταδίου του καθρέφτη στοχεύει στην εγκατάσταση μιας σχέσης του οργανισμού με την πραγματικότητα.

Ας σημειωθεί ότι ο Lacan χρησιμοποιεί την έννοια του **φανταστικού** όχι ως αντίθετη του πραγματικού αλλά, ως τον τρόπο που καταγράφονται οι *πρωταρχικές εικόνες*. Το στάδιο του καθρέφτη λειτουργεί ως **πρωταρχική εικόνα.**

Ο Δημόπουλος (2013) διατείνεται πως όταν το παιδί παίζει με τον καθρέφτη, όταν δηλαδή κοιτάζει και κρύβεται, βλέπει μεν τον εαυτόν του, το είδωλό του όμως εκπροσωπεί τη μητέρα: *η μητέρα βλέπει το παιδί από τον καθρέφτη*. Το παιδί, βλέποντας τώρα τον εαυτόν του από τον καθρέφτη, οικειοποιείται την μητέρα του, επομένως εδώ έχουμε ένα *δέσιμο αντικειμένου και υποκειμένου.*

Η αντανάκλασή του μωρού στον καθρέφτη αντιπροσωπεύει μια **σταθερή δομή** της **υποκειμενικότητας,** και αποτελεί το υπόδειγμα της **φαντασιακής τάξης**. Είναι ένα στάδιο στο οποίο το υποκείμενο **αιχμαλωτίζεται μόνιμα** από την ίδια του την εικόνα. Είναι μια φάση αποφασιστικής καμπής στην ψυχική ανάπτυξη του παιδιού, ενώ χαρακτηρίζεται από μια ουσιώδη λιμπιντική σχέση με την **εικόνα** του **σώματος.** Επομένως, το στάδιο του καθρέφτη, πέραν της *ιστορικής αξίας*[1] αποκτά και **δομική αξία** (Evans D., 2005), και συνδέεται στενά με τον ναρκισσισμό[2].

Κατά τον Salducci (1998), είναι διαμέσου της παρατήρησης των ειδών που ανακύπτει η **διαμορφοποιούσα** αξία αυτής της **εικόνας**. Επί παραδείγματι, η ωρίμανση των *γονάδων* στην περιστέρα προϋποθέτει την θέαση ενός συγγενούς ατόμου (άτομο του είδους), ωστόσο, αντ'αυτού, *φτάνει ακόμα και η αντανάκλασή της στον καθρέφτη.* Παρομοίως η μετάβαση της αποδημητικής ακρίδας από την μοναχική φόρμα στην νομαδική, επιτυγχάνεται εκθέτοντας το άτομο, κατά τη διάρκεια ενός ορισμένου σταδίου, στη θέαση μιας παρόμοιας **εικόνας**, αρκεί η τελευταία να ενεργοποιείται από κινήσεις ενός τύπου επαρκώς παρεμφερούς από αυτές που κάνουν τα άτομα του είδους του. Αυτά τα δεδομένα οργανώνονται σε μια εγγραφή *ομοιομορφικής ταύτισης*.

Είναι λοιπόν η **κατοπτρική εικόνα** που προσδίδει στο παιδί την διαισθητική μορφή του σώματός του, καθώς και την σχέση του σώματός του με την περιρρέουσα πραγματικότητα. Το παιδί, φαντασιακά, θα φτιάξει την συνολική εικόνα του σώματός του.

Δομική αξία, κατ'αναλογίαν, με το στάδιο του καθρέφτη, βρίσκουμε να έχει προ πολλού σημειωθεί και στο στάδιο του **πρωτογενούς ναρκισσισμού** του Freud. **Πρωτογενής ναρκισσισμός**: η προοδευτική εμφάνισή του προϋποθέτει την *ενοποίηση* των μερικών σεξουαλικών ενορμήσεων οι οποίες μέχρι τώρα δρούσαν ανεξάρτητα. Το *σώμα* του βρέφους από σκόρπιο οργανώνεται ως *ενοποιημένο αντικείμενο*, δηλαδή σύνολο οργάνων, κατάσταση η οποία διαφέρει από αυτήν των μεμονωμένων οργάνων της αυτοερωτικής περιόδου. Αυτό το σώμα θ'αποτελέσει το πρώτο αντικείμενο των λιβιδινικών επενδύσεων. Πρόκειται για τον πρώτο /πρωτογενή) ναρκισσισμό, θα λέγαμε έναν ***σωματικό ναρκισσισμό***. Βλέπουμε εδώ την εμφάνιση του ναρκισσισμού με μια λειτουργία «ενοποιητική» των μερικών σεξουαλικών ενορμήσεων: Είναι η πρώτη ενοποίηση τους χάρη στην εμφάνιση του πρώτου ναρκισσισμού. Επομένως ο ναρκισσισμός έχει **ρόλο δομικό** για την ψυχική μας ζωή.

[1] «Ψυχοσεξουαλικής αξίας» θα έλεγε ο Freud

[2] Η σχιζοπαρανοειδής θέση της Klein προηγείται του σταδίου του καθρέφτη.

Κατά τον Lacan (στον Evans 2005), το στάδιο του καθρέφτη περιγράφει τον σχηματισμό του **Εγώ** (Ιδεώδες Εγώ)**,** μέσω της διαδικασίας της **ταύτισης[3].** Το Εγώ αποτελεί για τον καθένα προϊόν της **ταύτισης** με την *κατοπτρική εικόνα του*, λόγω της ανωριμότητας του ανθρώπινου βρέφους.

Κατά τον Freud, αντίθετα, το Εγώ προκύπτει διαμέσω του μηχανισμού της στροφής επί εαυτού: οι ενορμήσεις του Εκείνου στρέφονται προς τα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου, και στη συνέχεια φέρνουν την ενέργεια που « αποκόμισαν» εντός του οργανισμού.

---

[3] Ενώ κατά τον Freud, πριν το σχηματισμό του Εγώ το Εκείνο μέσω των ενορμήσεων που πηγάζουν από αυτό σχετίζεται με τα εξωτερικά αντικείμενα με αποτέλεσμα την εκφόρτιση της ενόρμησης (κατευνασμός). Σιγά- σιγά μέσα από την επίδραση του εξωτερικού κόσμου πάνω στο Εκείνο σχηματίζεται το Εγώ: η ενόρμηση (Εκείνο) αρχικά στρέφεται προς τα έξω και μετά την ξαναφέρνω μέσα μου. Έτσι δομείται το Εγώ: **το Εγώ είναι πάντα επενδεδυμένο «χρωματισμένο»/φορτισμένο με ενέργεια του αντικειμένου**, με ό,τι δηλαδή φέρω μέσα μου από την επένδυση του αντικειμένου (εξωτερικός/περιβάλλον κόσμος). Πρόκειται για τον μηχανισμό της **στροφής επί εαυτού** : επενδύω αρχικά στον άλλον και αυτό το φέρνω μέσα μου για να φτιάξω το Εγώ (ego building), άλλως ειπείν, σε ένα δεύτερο χρόνο ξαναφέρνω την ενέργεια της επένδυσης του αντικειμένου μέσα μου. Αυτή η συναλλαγή του ID (Εκείνο) με τον εξωτερικό κόσμο θα δημιουργήσει και τις άμυνες οι οποίες είναι μέρος του Εγώ. Μηχανισμός της **στροφής επί εαυτού** : χρησιμεύει στη δόμηση του Εγώ (ego building), στη *δόμηση του ψυχισμού.*

Η κατά Lacan δόμηση του Εγώ μέσω της ταύτισης του υποκειμένου με την κατοπτρική εικόνα του, θυμίζει την **πρωτογενή (ή κολλώδη) ταύτιση** κατά Freud. Πρόκειται για ένα αρχαϊκό μηχανισμό, στην πρώτη σχέση του παιδιού με το αντικείμενο (μάνα) **πριν** τη **διαφοροποίηση Εγώ–Μη Εγώ** , κατά την οποία το παιδί είναι κολλημένο στο αντικείμενο. Ένας πρώτος δεσμός στο νήμα των σχέσεων συνδέει το υποκείμενο με ένα αντικείμενο το οποίο δεν έχει ακόμα αναγνωρισθεί ως τέτοιο, ένα αντικείμενο του οποίου δεν αναγνωρίζεται η ξεχωριστή ύπαρξη, η ετερότητα στις αρχικές φάσεις της ζωής. Εν αρχή λοιπόν υπάρχει **ναρκισσιστική ενότητα** εν μέσω μιας φαντασίωσης *παντοδυναμίας* (πρωτογενής ταύτιση). Είναι η *παντοδύναμη ενότητα* η οποία εγγυάται την υπαρξιακή εξασφάλιση στο μέτρο που το νεογνό δεν μπορεί ακόμα να εξατομικευτεί από τη μητέρα του[3]. Μεταγενέστερα στη ζωή του υποκειμένου υπάρχει η *φαντασίωση συγχώνευσης* : τα δυο γίνονται ένα. Εδώ το υποκείμενο αναπλάθει τη φαντασίωση ότι θα υπάρξει ξανά αυτό το στεγανό, η ενότητα που θα απορροφήσει το αντικείμενο (παλινδρομική κίνηση). Η ναρκισσιστική ενότητα προστατεύει το Εγώ :
α. Από το «ο άλλος»: Ο Winnicot μιλά για άγχος διωκτικό : ο άλλος θα μπει μέσα μου και θα μου κάνει κακό, θα αλλοιωθεί το Εγώ και θα καταστραφεί. Ο άλλος θα διατηρήσει το ναρκισσιστικά μου περίγραμμα και θα επέλθει κατάρρευση, μια διάλυση της συνοχής και συνέχειας του Εγώ.
β. Από το «η άλωση» : Φαντασία του Εγώ ότι θα κυριευθεί , θα αλωθεί από το αντικείμενο, τον άλλο. Το Εγώ φαντάζεται ότι κινδυνεύει να κυριευθεί από τον άλλον. Μέσω της πλήρους συγχώνευσης πετυχαίνει ώστε να μην είναι διακριτή ακόμα και αυτή η αλληλοεπικάλυψη τους, ως εάν αυτή η ενότητα τους να είναι ένα νέο κράμα, ένα νέο δημιούργημα μέσω της συγχώνευσης, όπως ο ουρανός και η γη που συγχέονται ως «ένα» στην Κοσμογονία του Ησιόδου.
Εν κατακλείδι, οι πρωτογενείς ταυτίσεις είναι *φαντασιωτικές* κινήσεις κατά τις οποίες το υποκείμενο *αρπάζει* το αντικείμενο και γίνεται σαν το αντικείμενο. Γίνεται λόγος για φαντασίωση η οποία διαφέρει της πραγματικότητας, διαφέρει της πραγματικής συγχώνευσης.
Κλινικό παράδειγμα: Γυναίκα σε ανάλυση με νεαρό ψυχωτικό γιο ο οποίος ψυχοθεραπεύεται. Μολονότι υπάρχει σαφής κληρονομικότητα η μητέρα διέπεται από έναν μόνιμο ιδεασμό πως όλα αυτά συμβαίνουν στο παιδί της εξαιτίας της, επειδή αυτή φταίει: ως εάν να είναι ένα, να μην ξεχωρίζουν. Πρόκειται για την φαντασίωση μιας συγχωνευτικής και παντοδύναμης, κολλώδους σχέσης μάνας – παιδιού (ναρκισσιστική ενότητα). Η ίδια η ασθενής δεν εργάζεται και σκέπτεται να κάνει κάτι έξω από το σπίτι. Παράλληλα ανησυχεί που ο διαγνωσμένος γιος της *«δεν κάνει τίποτα».* Ο αναλυτής της υπενθυμίζει ότι, αντίθετα, ο γιος της κάνει: δεν είναι αλήθεια ότι *δεν κάνει* αφού ψυχοθεραπεύεται: αυτό που κάνει είναι η ψυχοθεραπεία. Η μητέρα όμως δεν δέχεται την υπενθύμιση του αναλυτή. Τω όντι, για αυτήν το *«κάνει κάτι»* ο γιος της στην προκειμένη περίπτωση σημαίνει να κάνει και ο γιός της κάτι έξω από το σπίτι , όπως η ίδια σκέπτεται και επιθυμεί να πράξει, με τον ίδιον τρόπο που το φαντάζεται η ίδια. Δεν μπορεί να δεχτεί το να πηγαίνει η ίδια *«μπροστά»* και ο γιος της να μην κάνει το ίδιο. Ιδού η σύμμεικτη σχέση μάνας – παιδιού στην οποία καταργείται η διαφοροποίηση «υποκείμενο – αντικείμενο» : μάνα και γιος αποτελούν μια ενότητα.

Πριν τους 6 μήνες, το βρέφος ζει το εαυτόν του κομματιασμένο χωρίς να διαφοροποιεί το σώμα του από αυτό της μητέρας του και τον εαυτόν του από τον εξωτερικό κόσμο. Στην ηλικία των **έξι μηνών**, το μωρό δεν διαθέτει ακόμα συντονισμό. Ωστόσο, το οπτικό του σύστημα είναι σχετικά ανεπτυγμένο, πράγμα που σημαίνει ότι είναι σε θέση να αναγνωρίσει τον εαυτόν του στον καθρέφτη (πρώτη ένδειξη της ευφυΐας του), πριν αποκτήσει έλεγχο των σωματικών του κινήσεων. Το μωρό βλέπει την ίδια του την εικόνα ως όλον (Evans 2005), και η σύνθεση της εικόνας αυτής παράγει μια αίσθηση αντίθεσης, σε σύγκριση με την έλλειψη συντονισμού του σώματος το οποίο βιώνεται ως **κομματιασμένο σώμα.** Η αντίθεση αυτή γίνεται αρχικά αντιληπτή από το μωρό ως μια **αντιπαλότητα** προς την ίδια του την εικόνα, επειδή η ολότητα της εικόνας αποτελεί το υποκείμενο με κατακερματισμό, και έτσι το στάδιο του καθρέφτη προκαλεί μια **επιθετική ένταση** ανάμεσα στο υποκείμενο και την εικόνα. Για να επιλύσει αυτήν την ένταση το υποκείμενο **ταυτίζεται** με την εικόνα[4]: ***η πρωτογενής αυτή ταύτιση με τον όμοιο, είναι αυτό που συγκροτεί το Εγώ.*** Μέσα από αυτή τη διαλεκτική του **είμαι** και του **φαίνομαι** γίνεται *η κατάκτηση της ταυτότητας* του υποκειμένου από την αντίληψη της συνολικής εικόνας του σώματος.

Η στιγμή της **ταύτισης,** όταν το υποκείμενο *αναγνωρίζει* την εικόνα ως δική του, περιγράφεται από τον Lacan ως **στιγμή θριάμβου**, αφού οδηγεί σε *φαντασιακή αίσθηση ελέγχου*. Η αγαλλίαση του παιδιού οφείλεται στον φαντασιακό θρίαμβο, καθώς αναμένει έναν βαθμό μυϊκού συντονισμού, τον οποίον δεν έχει ως τώρα επιτύχει στην πράξη. Εντούτοις, ο θρίαμβος αυτός μπορεί να συνοδεύεται και από μια **καταθλιπτική αντίδραση** που προκύπτει όταν το παιδί συγκρίνει τη δική του επισφαλή αίσθηση ελέγχου με την παντοδυναμία της μητέρας του (Evans 2005).

Η έννοια του ***«JE»*** παρουσιάζεται στη λακανική θεωρία, κατά το **στάδιο** του **καθρέπτη**, έννοια σαφώς διαφορετική από το φροϋδικό Εγώ. Το **στάδιο** του **καθρέπτη** περιλαμβάνει μια **πρώτη φάση** όπου το παιδί αντιδρά ευχάριστα στην εικόνα, αλλά την αναγνωρίζει ως την εικόνα ενός *άλλου:* αντιλαμβάνεται την αντανάκλαση του στον καθρέπτη ως ένα ον **πραγματικό** με *σάρκα και οστά* και προσπαθεί να το πιάσει ή να το πλησιάσει. Στη **δεύτερη φάση** αντιλαμβάνεται τον **φαντασιακό** της χαρακτήρα, ωστόσο ψάχνει τον άλλο πίσω από τον καθρέπτη: καταλαβαίνει ότι η αντανάκλασή του δεν είναι παρά μια εικόνα και όχι ένα πραγματικό ον, αλλά δεν την αναγνωρίζει ως δική του. Τέλος, κατά την **τρίτη φάση**, το παιδί αναγνωρίζει την εικόνα στον καθρέπτη ως δική του: το παιδί καταλαβαίνει ότι αυτή η εικόνα είναι η εικόνα που το αναπαριστά και αυτή η κατανόηση επεκτείνεται και για άλλες εικόνες, όπως εκείνες της μητέρας του. ***Υπάρχει εδώ μια προοδευτική κατάκτηση του je.*** Στους τρεις χρόνους που περιγράφηκαν, ο πρώτος είναι εκείνος της **Πραγματικότητας** (*εικόνα βιωμένη σαν ένα πραγματικό ον*), ο δεύτερος είναι εκείνος του **Φαντασιωσικού** (*εικόνα νοερή*) και ο τρίτος εκείνος του **Συμβολικού** (*εικόνα αντιληπτή σαν αναπαράσταση του εαυτού*).

Το στάδιο του καθρέφτη αντιπροσωπεύει την εισαγωγή του υποκειμένου στην **φαντασιακή τάξη.** Ωστόσο, το στάδιο του καθρέφτη διαθέτει και μια σημαντική, **συμβολική** διάσταση. Αυτή είναι παρούσα στη φιγούρα του ενηλίκου που κρατά ή υποστηρίζει το μωρό. Τη στιγμή που ακολουθεί τη θριαμβευτική ανάληψη από το υποκείμενο της εικόνας ως *δικής του*, στρέφει το κεφάλι του προς το μέρος του ενηλίκου αυτού, ο οποίος αντιπροσωπεύει τον **μεγάλο Άλλο** (την **πραγματική ετερότητα**), σα να τον καλεί να *επικυρώσει* αυτήν την εικόνα: το παιδί το οποίο φέρει η μητέρα του, και της οποίας το βλέμμα το κοιτάζει, γυρίζει προς το μέρος της ως εάν για να την ρωτήσει να επιβεβαιώσει την ανακάλυψή του. Είναι η αναγνώριση της μητέρας του «είσαι εσύ», που θα δώσει το «είμαι εγώ». Το παιδί μπορεί να υποθέτει μια εικόνα εαυτού προστρέχοντας σε **ταυτισιακές διαδικασίες** (με το απείκασμά του), ωστόσο δεν είναι ποτέ με το δικό μάτι που το παιδί αντικρίζει εαυτόν, αλλά πάντα με το μάτι του προσώπου που το αγαπάει ή το μισεί. Προσεγγίζουμε εδώ το πεδίο του ναρκισσισμού ως οργανωτικού της εικόνας του σώματος του παιδιού, διαμέσου του βλέμματος της μητέρας επάνω στο παιδί. Για να μπορέσει το παιδί *να **απαρτιώσει** αυτήν την εικόνα*, για να την εσωτερικεύσει, θα χρειαστεί να έχει μια θέση στο **βλέμμα** του **Άλλου**. Αυτό το νεύμα αναγνώρισης της μητέρας θα αποτελέσει το υπόβαθρο της εγκαθίδρυσης του **Ιδεώδους** του **Εγώ**.

*(Κατά την Ποταμιάνου (1993) το **Ιδεώδες Εγώ** αφορά σε χώρο και χρόνο της **μητρικής παντοδυναμίας** όπου τίποτα δεν είναι αδύνατο και καμιά απώλεια δε θεωρείται δυνατή. Το Εγώ απευθύνεται στο Ιδεώδες όπως ένα*

[4] Η **ταύτιση** αυτή, με σκοπό να λυθεί μια σύγκρουση, θυμίζει την **δευτερογενή ταύτιση** ως διαδικασία επίλυσης μιας άλλης σύγκρουσης, της οιδιπόδειας. Το αγόρι ταυτιζόμενο με τον πατέρα γίνεται σαν εκείνον, δηλαδή ο φορέας του νόμου. Δεν χρειάζεται εκείνος να του λέει τι να κάνει, αφού τον έχει μέσα του. Το είμαι σαν και εσένα συνεπάγεται το δε χρειάζεται να σε έχω (αποσεξουαλικοποίηση του αντικειμένου).

παιδί θα απευθυνόταν στους παντοδύναμους γονείς: «δώσε μου τα όλα πατέρα», λέει η Άρτεμις στο Θεό. Και ο Θεός απαντά: «πάρτα παιδί μου και θα σου κι άλλα καλύτερα απ'όλα» (στίχοι 25 και 43-44 του ύμνου στην Αρτέμιδα). Εδώ το Υπερεγώ, υποταγμένο στις μεγαλομανιακές απαιτήσεις δεν καταφέρνει να εκπληρώσει το οργανωτικό του λειτούργημα.)

Παράλληλα με την αναγνώριση του εαυτού στον καθρέφτη, παρατηρούμε στο παιδί μια ιδιαίτερη συμπεριφορά απέναντι στον ομήλικό του. Το παιδί στην παρουσία του άλλου τον παρατηρεί με περιέργεια, τον *μιμείται*, αποπειράται να τον *σαγηνεύσει* ή να επιβληθεί επί του άλλου. Πρόκειται εδώ για κάτι πολύ παραπάνω από ένα απλό παιχνίδι. Το παιδί με αυτήν τη συμπεριφορά προάγει τον κινητικό συντονισμό του, ακόμα ατελή σε αυτήν την ηλικία, και γυρεύει να ενταχθεί κοινωνικά, συγκρίνοντας εαυτόν με τον άλλο. Είναι σημαντικό να αναγνωρίσει όποιον έχει ικανότητες, να κυριαρχήσει σε αυτόν. Επισυμβαίνει μια αληθινή σύλληψη, από την *εικόνα* του άλλου: το παιδί που χτυπά λέει ότι το χτύπησαν, αυτό που βλέπει κάποιον να πέφτει, κλαίει, ιδού η σύγχυση ανμάμεσα στον εαυτόν και τον άλλο. *Το Εγώ είναι η εικόνα του καθρέφτη, στην ανεστραμμένη της μορφή. Το άτομο συγχωνεύεται με την εικόνα του, και στις σχέσεις του με τους ομοειδείς του εκδηλώνεται η ίδια φαντασιακή σύλληψη του* ***διπλού.***

(Στην ευριπίδεια εκδοχή της «Ελένης» ανακύπτει μια πλοκή του διπλού. Είναι μια ιστορία σύννεφου και φαντάσματος, όπου συμπυκνώνεται η έξοχη αναλογία ανάμεσα στη γυναίκα και την λέξη, η σχέση ανάμεσα στη λέξη-σημαίνον και το πράγμα, διαμέσου του τεχνάσματος του διπλασιασμού, και της διπροσωπίας. Είναι για αυτό το φάσμα που ο πόλεμος διήρκεσε δέκα χρόνια, στο όνομά του δέκα χιλιάδες από τους άριστους των ανδρών έπεσαν, ενώ η Τροία, η πλέον ευημερούσα πόλη της Ασίας αποτεφρώθηκε ολοσχερώς. Στην φαντασιοκοπία του έργου, το πράγμα καταλήγει να είναι λιγότερο αληθινό από την λέξη, καθώς προξενεί παρασάγγας μικρότερο επακολούθημα (κατ'αντιδιαστολή με την πλατωνική ιδέα, που καταδικάζει την τέχνη αποδίδοντας της τον μειωτικό χαρακτηρισμό της μίμησης): «Το όνομα μπορεί παντού, το σώμα όχι». Ο ποιητής Ευριπίδης, ανατόμος ψυχών στα άλλα κείμενά του, εδώ εμφανίζει επιδεξιότητα ειδολοπλάστη. Η «Ελένη» ως είδωλο, αληθινότερη από το πρόσωπο, από το σώμα: «Και της νίκης το έπαθλο δεν ορίστηκα εγώ, το όνομά μου ορίστηκε». Το κεντρικό πρόσωπο της Ελένης είναι, όπως η ίδια λέει, «όχι εγώ, αλλά το όνομά μου». Συναντάμε εδώ το πεδίο της γλώσσας όπου ο λόγος, ο ήχος, κυκλοφορεί και μεταδίδει ένα μήνυμα, μυεί, διαπαιδαγωγεί, οικοδομεί. Η εικόνα, το φάντασμα, το άγαλμα, καθίστανται πραγματικότερα από το είδος, από την φόρμα… Η λέξη φτιάχνει το πράγμα, από αυτήν φτιάχνεται ο κόσμος, η Ελένη φτιάχνει την Ελλάδα, σημαίνει τον δεσμό ανάμεσα στους Έλληνες και το έπος..).

Απόσπασμα από το σχόλιο Σχόλιο **«Ελένη» Η αλληγορία της επιθυμίας μας για εκείνη**, με αφορμή το ομώνυμο έργοσεσκηνοθεσίαΛεωνίδαΤσιριγκούλη,ΣάββαςΜπακιρτζόγλουhttp://www.epekeina.gr/a_files/2017/Epekeina_Eleni_Alligoria.pdf. *Σάββας Μπακιρτζόγλου, Ψυχολόγος-Ψυχαναλυτής).*

Το άτομο, σύμφωνα με τον J. Lacan (στον Σακελλαρόπουλο 1998), δομείται ως υποκείμενο από τη *συμβολική τάξη* στην οποία ενσωματώνεται. Οι κοινωνικοί-πολιτιστικοί και οι γλωσσικοί συμβολισμοί επιβάλλονται και πλάθουν το παιδί σύμφωνα με τις δομές τους.

Η συμβολική τάξη είναι η κρισιμότερη στην ψυχανάλυση (εξ'ου και η έννοια της **συμβολικής λειτουργίας**) , με την έννοια ότι κοινωνικός κόσμος δομείται από συγκεκριμένους νόμους που ρυθμίζουν τις σχέσεις συγγένειας. Οι έννοιες του **νόμου** και της **δομής** δε νοούνται χωρίς την *γλώσσα,* επομένως το συμβολικό είναι στην ουσία μια γλωσσική διάσταση. Επομένως οποιαδήποτε πλευρά της ψυχαναλυτικής εμπειρίας που διαθέτει γλωσσική δομή, εντάσσεται στην συμβολική τάξη (Evans 2005). Κατά τον Lacan, το συμβολικό είναι επίσης το πεδίο της ριζικής ετερότητας, ο **Άλλος**.

Η πορεία που ακολουθεί το παιδί για να φτάσει στη **συμβολική τάξη** δομείται από τρεις έννοιες οι οποίες είναι *η ανάγκη, η επιθυμία και το αίτημα.* Η **ανάγκη** είναι ένα οργανικό

σωματικό στοιχείο που διαφοροποιείται από τη **φροϋδική ενόρμηση**, γιατί δεν έχει καμία επιθετική ή ερωτική διάσταση (Σακελλαρόπουλος 1998). Η **επιθυμία** είναι η κατάληξη της ενόρμησης, όταν αυτή αλλοτριώνεται από ένα σημαίνον.

Η ενόρμηση και η ανάγκη, εμφανίζουν μια επιπλέον διαφορά στο βαθμό που η απαίτηση της ενόρμησης για ικανοποίηση, σε αντιδιαστολή προς την ανάγκη, είναι άσβεστη. Με άλλα λόγια **η ενόρμηση δεν έχει αντικείμενο, αντικείμενο κατάλληλο για την ικανοποίησή της**. Αυτό εννοεί ο Λακάν όταν μιλάει για το **«κεντρικό κενό» της ενόρμησης** στο οποίο προσδίδει θεμελιώδες καθεστώς ονομάζοντάς το *«αντικείμενο α».*

Το **αντικείμενο α** (μικρό άλφα) πολώνει συνεπώς την κίνηση της ενόρμησης προς μια ικανοποίηση που διαρκώς αποτυγχάνει αφού παραμένει αενάως ακόρεστη. Το **αντικείμενο α** ενσαρκώνεται σε συγκεκριμένα αντικείμενα της αισθητής πραγματικότητας που συνδέονται με επιλεκτικό τρόπο με εξειδικευμένες ζώνες του σώματος. Όμως, αυτά τα αντικείμενα έχουν αξία ενορμητικών αντικειμένων μονάχα στο βαθμό που αναδεικνύουν το «κεντρικό κενό» της ενόρμησης. Έτσι, το λεγόμενο **στοματικό αντικείμενο**, αντικείμενο της δραστηριότητας της στοματικής ενόρμησης δεν είναι η ειδυλλιακή τροφή που θα μπορούσε, υποτίθεται, να αποτελεί το μητρικό γάλα για το βρέφος. Αντιθέτως, πρόκειται για το γεγονός ότι κανένα γάλα καμίας μητέρας δεν θα μπορούσε ποτέ να το ικανοποιήσει απόλυτα. Με αυτή την έννοια το ενορμητικό αντικείμενο είναι κατ'ουσίαν ανέφικτο. Γι'αυτό και αποκαλείται ***χαμένο αντικείμενο***. Είναι κατεξοχήν **νοσταλγικό αντικείμενο**. Όχι επειδή υπήρξε κάποτε και δεν υπάρχει πλέον, αλλά μάλλον επειδή δεν υπήρξε ποτέ και δημιουργεί την ελπίδα κάποτε να υπάρξει (Ρεζινάλντ Μπλανσέ 2013).

Αυτή είναι η λειτουργία του **αντικειμένου,** ως **αντικειμένου α.** Ο Λακάν το καθιστά το ενορμητικό αίτιο της επιθυμίας –όπως ο Φρόιντ που διαβλέπει στην επιθυμία την αναζήτηση του «χαμένου αντικειμένου». Όμως ο Λακάν ριζοσπαστικοποιεί το καθεστώς του φροϋδικού χαμένου αντικειμένου αντιμετωπίζοντάς το ως συνέπεια της γλώσσας. Η απώλεια παράγεται επειδή μιλάμε. Υπάρχει ανέκαθεν, είναι **δομική**, αλληλένδετη με το γεγονός της ομιλίας. Η στιγμή που προηγείται της απώλειας είναι μυθική στιγμή. Την ονειρευόμαστε. Την ονειρευόμαστε επειδή δεν μπορούμε να κάνουμε διαφορετικά από το να την ονειρευόμαστε. Και μάλιστα αποτελεί το κατεξοχήν αντικείμενο του κάθε μας ονείρου.

Ο Lacan βασίστηκε πολύ στην αντίθεση ανάμεσα στο *σημαίνον* και στο *σημαινόμενο*, έννοιες που έχει δανειστεί από τη γλωσσολογία. Το αίτημα συνδέει την επιθυμία με τον λόγο προδίδοντας μ' αυτό τον τρόπο το πραγματικό της περιεχόμενο. Το αίτημα κατ' ανάγκη απευθύνεται στον άλλο, αλλά το υποκείμενο δεν μπορεί με αυτό τον τρόπο να μεταδώσει την αλήθεια για τον εαυτό του. Αλήθεια, την οποία το υποκείμενο, *προδομένο από το λόγο*, θα ψάξει μέσα από τις διαδοχικές ταυτίσεις με τους άλλους.

"*Το στάδιο του καθρέπτη*" αποτελεί, σύμφωνα με τον J. Lacan, μια καθοριστική φάση της σύστασης του ανθρώπινου όντος. Η φάση αυτή εκτείνεται κατά την ηλικία των 6-18 μηνών. Το παιδί, ενώ βρίσκεται ακόμα σε μια κατάσταση αδυναμίας και ανικανότητας κινητικού συντονισμού, "προβλέπει" με τη φαντασία του τον έλεγχο της σωματικής του ενότητας. Αυτό συμβαίνει μέσω της ταύτισης με την εικόνα του ομοίου του ως μια ολική μορφή.

Το στάδιο του καθρέπτη ως μοντέλο, παραδίδει ο Lacan, αναπαριστά το αλλοτριωμένο άτομο όπως αυτό προκύπτει από την αντανάκλαση της εικόνας του: *Η γνώση του εαυτού δεν είναι παρά μια αυταπάτη.* Πέραν αυτής της εικόνας βρίσκεται η μεταφορά του παράλυτου που οδηγεί τον τυφλό. Το *«δεν βλέπω τίποτα»* η τρύπα στο οπτικό πεδίο την οποίαν ο παράλυτος υπερπηδά για να βρει την εικόνα της ολοκλήρωσής του. Είναι η αναζήτηση μιας ενότητας στο όνομα μιας γνώσης που του λείπει στο πεδίο της πραγματικότητας. Ο τυφλός ρώτησε τον παράλυτο. *«Πώς μπορείς να περπατάς;* Ο τυφλός του απάντησε «όπως εσύ βλέπεις» (Freud, SE VIII, p.34). Ο Lacan χρησιμοποιεί αυτό το «αστείο» από το φροϋδικό κείμενο για να υπογραμμίσει στα αρχαϊκά στάδια την

ανεπάρκεια του Εγώ ως ένα απαρτιωτικό παράγοντα. Ο παράλυτος είναι το πριν από το στάδιο του καθρέπτου βίωμα καθώς τότε το υποκείμενο δε μπορεί να κινεί τον εαυτόν του παρά μόνο με τρόπο ασυντόνιστο και αδέξιο. Αυτό που κυριαρχεί σε αυτήν την περίοδο τον οργανισμό και τον *μεταφέρει* είναι η *εικόνα του Εγώ του* η οποία ωστόσο είναι τυφλή (δεν την έχει δει ακόμα στον καθρέφτη).

Βιβλιογραφία

Akhtar S. (2009). Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis. Karnac, London

De Mijola A.(2002). Dictionnaire de la Psychanalyse. Calmann –Levy, Paris.

Evans Dylan (2005). Εισαγωγικό λεξικό της λακανικής ψυχανάλυσης. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Fink Br. (2006). Κλινική εισαγωγή στη λακανική ψυχανάλυση. Θεωρία και τεχνική. Πλέθρον, Αθήνα.

Hamad N.(2001), "L'Enfant adoptif et ses familles ». L'Espace analytique, Paris.

Kaufmann P. (1998). L'apport Freudien. Larousse, Paris.

Laplanche J. et Pontalis J.(1967).Vocabulaire de la Psychanalyse. Puf. Paris

Κυβέλου Ευαγγελία (2009). Η έννοια της επιθυμίας στην λακανική θεωρία. Τετράδια Ψυχιατρικής, Νο 105, Αθήνα, Μάρτιος 2009, σσ 54-62.

Michel A. (2001). Dictionnaire de la Psychanalyse. Encyclopedia Universalis. Paris

Μπακιρτζόγλου Σ. (2003 έως σήμερα). Σημειώσεις ψυχαναλυτικής θεωρίας και πρακτικής. Πρόγραμμα Εκπαιδευτικών Σεμιναρίων Ψυχανάλυσης «Επέκεινα-Ψυχαναλυτική Πράξη». Αθήνα.

Owen Hewitson (2010). Reading… Seminar II, Chapter IV – A Materialist Definition of the Phenomenon of Consciousness. https://www.lacanonline.com/2010/05/reading-seminar-ii-chapter-iv-a-materialist-definition-of-the-phenomenon-of-consciousness/ Ανακτήθηκε 17/ Ιουλίου 2017.

Ρεζινάλντ Μπλανσέ (2013). Το φροϋδικό πράγμα του Λακάν https://www.facebook.com/LacanCyprus/posts/652568928091220, Ανακτήθηκε 24/ Αυγούστου 2017.